

Història

Els gironins de la División Azul

J. Víctor Gay

La sortida dels voluntaris de la División Azul va suposar un esclat de patriotisme propi del moment.

La matinada del 22 de juny de 1941, les tropes alemanyes van atacar la Unió Soviètica, malgrat la vigència del pacte de no-agressió entre els dos països, signat a les acaballes del mes d'agost de 1939, pacte que els soviètics havien complert puntualment amb el subministrament de queviures i petroli que garantiren l'acció de la Wehrmacht en el front de l'oest i que van permetre la derrota continental dels aliats occidentals i l'ocupació dels països del Benelux, Dinamarca, Noruega, Iugoslàvia, Grècia i gran part de França. Aquella notícia va tenir un gran impacte en l'opinió pública espanyola. Només dos dies després, el 24 de juny, s'organitzà una manifestació multitudinària a Madrid, fins a la seu de la Secretaria General del Movimiento al carrer d'Alcalà. Des d'un dels balcons, Ramon Serrano Suñer, ministre d'Afers Estrangers i president de la Junta Política de Falange (cunyat de Franco, va ser conegut popularment com el *cuñadísimo*), va adreçar unes paraules als manifestants que han esdevingut un referent en la història d'aquella etapa del franquisme: «Camaradas, no es hora de discursos, pero sí de que Falange dicte en estos momentos su sentencia condenatoria: ¡Rusia es culpable!...».

Un voluntari de la División Azul en ple hivern rus es disposa a situar les senyalitzacions de batalló del regiment 263 del coronel Vierna.

Una unitat de voluntaris

Un parell de dies abans l'ambaixador del Tercer Reich a Madrid, Von Stohrer, havia anunciat l'atac a l'URSS. Franco, en saber-ho, va captar immediatament les possibilitats que aquell fet representava per a la seva vacil·lant política exterior en aquells primers anys de la Segona Guerra Mundial. Primer va decretar l'estricta neutralitat el 4 de setembre de 1939 (en esclatar el conflicte). Després va optar per la singular figura jurídica de la «no bel·ligerància», del 12 de juny (moment de la gran ofensiva alemanya sobre França i entrada d'Itàlia a la guerra), en un intent d'aproximació als països de l'Eix i tractar de participar en un repartiment dels territoris conquerits. La seva llista de reclamacions anava des del Marroc francès, una part d'Algèria i de Tunísia, fins a la Catalunya Nord. El 23 d'octubre de 1940, va tenir lloc la reunió Hitler-Franco a Hendai, però els alemanys sabien que la participació d'Espanya en el conflicte suposaria més desavantatges que un reforç militar apreciable, atès l'estat límit de les forces armades franquistes.

Per tot plegat, Franco va apostar decididament per enviar una unitat de voluntaris a nivell de divisió al front de l'est. Seria la Infanterie Division 250, més coneguda com a División Azul (pel color de les camises dels voluntaris falangistes), assignada al

Grup d'Exèrcits del Nord, que comandava Von Leeb, a l'entorn de la ciutat de Leningrad (actualment ha recuperat el seu nom històric de Sant Petersburg). Però abans calia procedir al reclutament dels voluntaris.

Ressò i manifestació a Girona

El diari gironí *El Pirineo* obrí la seva portada de l'edició del 26 de juny de 1941 amb aquest anunci: «Banderín de enganche contra el comunismo». Es donaven detalls de quines condicions havien de tenir els voluntaris «para luchar contra el comunismo». S'admetien els d'edats compreses entre els 20 i els 28 anys, per la durada de la campanya, i caldria que tinguessin les aptituds físiques corresponents. En principi es limità a excombatents «nacionals» de la Guerra Civil (un 75%) i la resta excaptius del mateix període (s'entén excaptiu en el bàndol republicà). La data límit era el 2 de juliol. S'assenyalava el vestuari que calia portar: dues camises blaves de la Falange i boines vermelles. La resta el facilitaria la Jefatura Nacional (posteriorment els uniformes en el front van ser els de l'exèrcit alemany i un escut a la màniga dreta i al casc amb els colors de la bandera espanyola i també tota mena de referents i insígnies falangistes, fet que enutjava els alemanys, sempre primmirats en aquests temes). No cal dir que els voluntaris conservarien el seu sou i el lloc de treball. Les famílies tenien dret a percebre el sou del voluntari o un subsidi diari de 7,30 pessetes. També matrícules gratuïtes (per als familiars i els voluntaris al seu retorn) i altres avantatges de tipus social. El *banderín de enganche* de Girona es va situar a la Jefatura Provincial de Milicias, carrer de l'Escola Pia, número 2. També es podien presentar les sol·licituds a les Jefaturas Locales.

Un parell de dies després Girona va viure una «manifestación pública cuyo objeto fue expresar la adhesión del pueblo gerundense a las potencias del Eje por su acción decidida contra la Rusia soviética, culpable de tantos crímenes en España y amenaza del mundo entero». Segons detalla *El Pirineo*, a 2/4 de 8, milers de ciutadans es van concentrar a la plaça Marquès de Camps, on hi havia la Casa Sindical. Encapçalava la manifestació una pancarta amb el següent text: «El exterminio de Rusia es una exigencia histórica». Això sí, la manifestació va tenir lloc «en el más perfecto orden», i

Banderí d'un batalló del regiment Pimentel (número 262 en l'estructura alemanya), portat per un voluntari que encara vesteix l'uniforme de marxa, en el qual es barregen els elements militars amb els falangistes (camisa blava i boina vermella).

La «División Azul» en marcha

No quiere faltar en la lucha final contra el enemigo mundial

al davant, el delegat provincial de sindicat, camarada León(1). Els participants, segons la crònica periodística, van cantar el *Cara al sol* amb crits de «¡Viva Alemania!», a Franco, Hitler i el Duce. El recorregut va ser: carrer Nou (aleshores General Primo de Rivera), Rambla (Avenida del Generalísimo), Argenteria, Cort Reial, plaça de l'Oli i carrer de Ciutadans. S'assenyalava que en ser davant de la Reial Agència Consular d'Itàlia, l'agent consular senyor Magaldi va fer la salutació feixista. Des del balcó de la Jefatura Provincial el governador civil, senyor Paulino Coll(2), va adreçar unes paraules als manifestants i va dir, entre altres coses: «Alemania és on era el 1936 en reconèixer el govern de Franco. Com ens va ajudar aleshores, ara ho farem nosaltres. No pas perquè ho necessiti, ni tan sols per agraïment, encara que ho mereix; es tracta de lluitar contra un mateix enemic».

Els voluntaris gironins

La resposta a la petició de voluntaris arreu de l'Estat va superar llargament el contingent divisionari (només a Madrid es van presentar deu vegades més homes dels previstos). L'estructura d'una divisió d'infanteria de la Wehrmacht era de 17.046 homes, distribuïts en tres regiments d'infanteria, un d'artilleria, un batalló de reserva, tres grups —antitancs, canons i senyals—, una unitat de sapadors, serveis de transports, administratius, mèdics i veterinaris, policia militar, correu militar i l'estat major de la divisió.

A l'Arxiu Militar Central d'Àvila es tenen les llistes per circumscripcions dels voluntaris allistats en cada *banderín de enganche*. En canvi, com amablement ens assenyalen, no hi figuren els que es van incorporar directament des de l'exèrcit. En aquests casos només consta en el seu expedient personal.

Arribada dels voluntaris espanyols al campament de Grafenwöhr, a Baviera. Són rebuts amb música militar alemanya.

La llista dels voluntaris enrolats des de Girona és de 67. Però cal fer algunes observacions: només 35 són nascuts a la demarcació de Girona, 7 són nascuts a altres demarcacions catalanes, 20 ho són fora de Catalunya, 2 a l'estranger, 2 domiciliats fora de la demarcació de Girona i en un cas no hi figuren dades. (El 52,2% gironins i el 63,8% catalans).

Els voluntaris gironins, segons les dades disponibles, tenien edats compreses entre els 16 anys el més jove, Joan Coll i Salsa, barceloní i resident a Olot, i 43 el més gran, Benet Campderich i de Pol, d'Olot. En la franja admesa en principi (20 a 28 anys) eren 32 (12 de 20 anys, 3 de 21, 2 de 22, 2 de 23, 2 de 24, 4 de 26, 6 de 27 i un de 28), sempre en el moment de la inscripció, 22 més eren menors de 20 anys, 12 tenien més de 28 anys i d'un no hi ha dades.

Les poblacions d'origen dels nascuts a les comarques gironines són, per nombre de voluntaris: Olot (6), Girona (6), Palamós i Figueres (3 a cada població), Campdevànol 2 i un voluntari nascut en cada una de les següents poblacions: Cassà de la Selva, la Jonquera, Sant Feliu de Guíxols, Mieres, Llançà, Verges, Sant Salvador de Breda, Sant Climent Sescebes, Amer, Ripoll, Boadella, Santa Coloma de Farners, Castelló d'Empúries, Bonmatí i Lloret de Mar.

La presència de voluntaris procedents de diferents territoris de l'Estat que es presentaren a Girona s'ha de situar en el marc d'aquella època. La Guerra Civil havia finalitzat feia un parell d'anys i molts joves havien estat desmobilitzats arreu. Alguns treballaven a Girona o senzillament cercaven feina. L'oportunitat d'anar a combatre a Rússia tenia prou atractiu.

Els voluntaris de la División Azul enrolats des de Girona van ser 67, i tenien edats compreses entre els 16 i els 43 anys.

De la Devesa a Grafenwöhr

A mesura que es presentaven els voluntaris s'organitzava el seu trasllat a Alemanya. La Devesa de Girona era un punt de concentració dels voluntaris procedents del País Valencià. El campament va ser escenari d'actes patriòtics. El dilluns 7 de juliol a la piscina va tenir lloc un festival d'homenatge als voluntaris. *El Pirineo* informà que hi va intervenir l'Orquestra Filharmònica de Girona de *Educación y Descanso*, que interpretà el repertori previst, i tampoc van mancar els himnes patriòtics i els «¡Viva España y muera el comunismo!». I no s'oblidà d'assenyalar que hi eren presents els agents consulars de França i Itàlia i «numeroso público, entre el cual daban una nota de color bellísimas señoritas». És també la primera vegada que el diari utilitzava el terme División Azul (mai reconegut oficialment pels alemanys, que es limitaren a numerar la divisió, com hem dit; era la 250 i, en les comunicacions internes de la Wehrmacht, Divisió Espanyola de voluntaris).

Igualment les senyores de la Junta diocesana d'Acció Catòlica van lliurar als voluntaris unes medalles amb «un lacito de la bandera Nacional», mentre els acompanyaven espiritualment amb les seves pregàries.

Els divisionaris van romandre a Girona fins al 14 de juliol. El diari d'aquell dia incloïa, en la seva portada, uns escrits tramesos per «Dos cruzados falangistas» que finalitzen amb aquests mots: «Desde la victoria nos acordaremos de ti, Gerona, como tú siempre más te acordarás de nosotros entre tus muchos grandes recuerdos».

En efecte, aquell dilluns l'estació de Girona va ser l'escenari del comiat del tren amb els voluntaris aplegats a la ciutat. Abans, en el campament de

El primer cap de la División Azul va ser el general Muñoz Grandes; com tots els voluntaris espanyols va lluir uniforme alemany, i va ser condecorat amb la Creu de Ferro.

la Devesa, el cap del Movimiento, el capità Antoni Franquet, amb una delegació política, va lliurar obsequis, bàsicament entrepans i tabac, de part del governador civil i de l'alcalde de Girona, Albert de Quintana. També va visitar els voluntaris el governador de Barcelona, que ho havia estat de Girona, Antonio Correa.

El comiat, segons el relat periòdic, va tenir el to patriòtic de rigor. Les tropes de la guarnició van retre els honors d'ordenança i els cants i els crits polítics es van succeir.

El camí va ser llarg, quasi una setmana fins al campament d'instrucció de Grafenwöhr, a Baviera. Els voluntaris van haver de jurar fidelitat a Hitler (el 31 de juliol) i el 10 d'agost sortiren camí del front. La major part d'aquest viatge el van fer a peu, els alemanys no van destinar elements de transport per als voluntaris espanyols. Exactament van trigar

quaranta dies per fer cap a la zona de Vitebsk i el 12 d'octubre (una data simbòlica en el calendari patriòtic del moment) prengueren posicions. Sis dies després creuaren el riu Volchov. Va ser en el decurs de l'any 1942, ara fa seixanta anys, que la División Azul participà en els combats més sagnants d'aquell entorn de Leningrad.

Donatius des de Girona

Aquell Nadal de 1941, després que les tropes alemanyes haguessin estat deturades a les portes de Moscou, va ser el primer que els voluntaris espanyols romanien lluny de casa. A Girona, com arreu de l'Estat, s'organitzaren diferents campanyes per obsequiar els soldats gironins al front rus.

D'una banda s'havia establert un enllaç des de Girona; va ser nomenat el comandant José María Serrano López, secretari del Govern Militar, que havia de canalitzar els enviaments. Ja s'havien establert els models de cartes i d'adreces als voluntaris. Des de Ràdio Berlín cada dia s'emeten salutacions dels soldats i, com hem assenyalat, s'organitzà una campanya de donatius per part de la Secció Femenina de Falange. Es recollien diners i espècies. Llegim que el bisbe feu un donatiu de 100 pessetes i el vicari general de la diòcesi 10, la Farinera Teixidor n'aportà 25, els acollits a l'Hospici 44,15, el Cafè Espanyol donà una ampolla d'anís i el Colmado Canadell, de la Rambla, una de vi. És una relació que s'apropa a les vint mil pessetes.

Per animar la campanya, *El Pirineo* publicava anuncis com aquest: «¡Aguinaldo para la División Azul! Nuestros voluntarios heroicos lo aguardan como una muestra de solidaridad de los que desde España seguimos sus proezas. No demores la entrega de tu donativo».

Primers ferits gironins

Aquell any 1942, la División Azul participà en combats sagnants a l'entorn del llac Ilmen i assolí baixes espantoses, fins al noranta per cent. Eren accions en ple hivern rus. A la primavera, una fallida ofensiva soviètica en la línia del riu Volchov va fer que dues divisions de l'Exèrcit Roig, la 215 i la 116, quedessin encerclades; els voluntaris espanyols s'encarregaren d'eliminar la resistència de les tropes russes.

Les pàgines del diari *El Pirineo* publicaren un escrit del voluntari gironí ferit, Pere Sala i Armengol, de Bonmatí: «Cuando los voluntarios de España, unidos en sangre y carne a este magnífico pueblo alemán, acaben la gesta que ya tiene acentos sublimes. Y entonces, será algo efectivo —brazo en alto— el saludo que hoy envío junto con este mensaje a mis camaradas, a los que viven hoy en el recuerdo emocionado de mi ciudad de Gerona: ¡Arriba España!».

Unes setmanes després, un altre voluntari gironí, Josep Sendra i Dalmau, falangista de primera hora, també escrivia des de l'hospital de campanya: «Gerona está en Rusia, porque la misma sangre que derramaron nuestros defensores en 1808, está también allí presente, cumpliendo con las mismas gestas y heroicidad». Cal observar que el voluntari Sendra no figura en la relació que guarda l'Arxiu Militar d'Àvila. En tot cas es pot suposar que es va incorporar des de les files de l'exèrcit o des d'un *banderín* d'una altra demarcació.

Medalla de la ciutat als voluntaris gironins

El tombant de la Segona Guerra Mundial començà amb l'any 1943. De fet, ja a les acaballes de 1942, el desembarcament aliat al nord d'Àfrica

El segon cap de la divisió va ser el general Emilio Esteban Infantes, el qual veiem en un acte de lliurament de condecoracions a voluntaris espanyols. Tots amb uniforme alemany.

permetia endevinar que els alemanys havien perdut la iniciativa. Recordem que els Estats Units entraren en el conflicte, que veritablement tenia ja abast mundial, el desembre de 1941.

L'encerclament del VI Exèrcit alemany a Stalingrad i la seva derrota, que suposà més de tres-cents mil baixes en les forces de l'Eix i noranta mil presoners, amb el mariscal Von Paulus al davant, va ser el començament del final del conflicte. Els soviètics, encorçats per l'èxit al sud, una setmana després de la rendició alemanya a Stalingrad, començaren una ofensiva a Leningrad; el regiment espanyol 269

quasi fou exterminat, quatre mil voluntaris van caure morts o ferits a la batalla de Krani Bor i 300 van ser fets presoners. Igualment en la celebració del 18 de juliol va ser bombardejada la posició de l'estat major de la Divisió. La situació esdevingué crítica.

Franco entengué que les coses canviaven i no dubtà a retirar la División Azul. La seva participació en la guerra al costat de l'exèrcit alemany feia mal d'ulls als aliats occidentals, que ho eren també de l'URSS.

Però abans, Girona honorà els seus voluntaris amb la concessió de la Medalla de Plata de la Ciutat, per

Molts dels exdivisionaris van ocupar càrrecs del Movimiento i de l'Administració a Girona, particularment en l'àmbit dels sindicats verticals.

Els 67 voluntaris gironins de la División Azul

- Delgado Benlliure, José (Barcelona, 19-03-1921), veí d'Olot.
 Martín Provencio, Francisco (Torreadrada, Segòvia, 7-11-1914), veí de Palafrugell.
 Florentino Victoria, Juan (sense dades), veí de Girona.
 Franch Alin, Luis (Palamós, 11-4-1907), veí de Pals.
 Morell Lafaya, Manuel (Campdevàrol, 25-5-1922), veí de Campdevàrol.
 Bellod García, Martín (Villena, Alacant, 22-5-1919), veí de Girona.
 Teixidor Colomer, José María (Cassà de la Selva, 29-3-1921), veí de Lloret de Mar.
 Ballester Ramon, José (Barcelona, 9-4-1914), veí de Girona.
 Gómez Borrut, Pedro (La Jonquera, 12-3-1914), veí de Figueres.
 Galera Garrido, José (Girona, 20-4-1922), veí de Sarrià de Ter.
 Jiménez Villa, José María (Astillero, Santander, 15-10-1906), veí de Girona.
 Roca Benet, Francisco (Olot, 2-1-1910), veí d'Olot.
 Pros Cadó, Pedro (Tivissa, Tarragona, 24-4-1913), veí de Girona.
 Blanch Sabench, José María (Sant Feliu de Guíxols, 17-12-1923), veí de Girona.
 Comenge Gerpe, Fernando (Alberique, València, 3-1-1905), veí de Girona.
 Campderich de Pol, Benito (Olot, 4-10-1898), veí d'Olot.
 García Palacios, Mariano (Burgos, 15-9-1915), veí de Blanes.
 Estarriol Tarrats, Ramon (Figueres, 7-9-1921), veí de Figueres.
 Cordón Puig, Fernando (Mieres, 23-9-1919), veí de Girona.
 Manzanero Arqués, Jorge (Campdevàrol, 16-11-1922), veí de Girona.
 Casado Ferrando, Antonio (Castelldefels, Barcelona, 23-6-1910), veí de Palamós.
 Sánchez Colomer, Antonio (Perpinyà, 9-8-1923), veí de Palamós.
 Llampayas Corrons, José (Boltanya, Osca, 18-3-1918), veí de Sant Feliu de Guíxols.
 Valentí Flaqué, Ricardo (Palamós, 19-4-1922), veí de Palamós.
 Mitjà Navet, Pedro (Figueres, 26-10-1922), veí de Figueres.
 De Córdova Soler, Felipe (Madrid, 14-5-1924), veí de Figueres.
 Ricard Calverol, Juan (Llança, 19-8-1920), veí de Figueres.
 Coll Salsa, Juan (el Clot, Barcelona, 11-5-1925), veí d'Olot.
 Baró Martí, Joaquín (Verges, 25-12-1923), veí d'Ultramar.
 Martínez Capote, Angel (Cadis, 6-5-1924), veí de Palamós.
 Juvina Iglesias, Luis (Olot, 24-6-1924), veí d'Olot.
 Molas Benet, Francisco (Olot, 16-2-1921), veí d'Olot.
 Rodríguez Gallego, Antonio (Puebla del Prior, Badajoz, 15-10-1917), veí de Girona.

Tornats de Rússia, els voluntaris van tenir fàcil accés a les acadèmies militars. En aquest grup de cadets veiem els que porten les condecoracions obtingudes en el front de l'est.

acord de la Comissió Permanent de l'Ajuntament (equivalent a les actuals comissions de govern). La data escollida també és simbòlica, el primer d'abril de 1943, quart aniversari del final de la Guerra Civil. El comunicat que publicà *Los Sitios* és asèptic: «Conceder la Medalla de Plata de la ciudad con carácter colectivo a los Voluntarios de la División Azul naturales de Gerona, un premio a su heroísmo demostrado luchando contra el comunismo, y además ofrecer un banderín que el pueblo gerundense entregará a la Delegación Provincial de Ex combatientes de la División Azul».

Encara el diari del 29 de setembre del mateix any assenyalava que un militar de la guarnició de Girona havia estat condecorat amb la Creu de Ferro, preuada condecoració alemanya. Es tracta del comandant José Alique Gui-

L'any 1943, l'Ajuntament va acordar concedir la Medalla de Plata de la Ciutat a tots els voluntaris de la División nascuts a Girona.

El retorn dels voluntaris va permetre que el setmanari alemany *Signal* captés imatges com aquesta, poc habituals en la premsa espanyola del moment.

loeches, que s'havia incorporat a la División Azul el març d'aquell mateix any, malgrat ser voluntari de primera hora (es van fer successius relleus). Aquesta informació anava acompanyada d'una fotografia, en la qual es veu el cap de la força espanyola, el general Emilio Esteban Infantes, que imposa la Creu de Ferro al militar destinat a Girona, del qual es diu, amb la típica prosa periodística del moment: «Hemos de hacer constar que sus tareas militares, llenas de fe y amor a Dios y la Patria, van dignamente unidas con su devoción a la familia».

També cal observar que s'havia produït un canvi en el comandament de la divisió. El primer va ser el general Agustín Muñoz Grandes, un amic personal de Franco, coronel de la IV Brigada de Navarra en el decurs de la Guerra Civil. En finalitzar el conflicte,

Farnoli i Vilaseca, Ramón (Girona, 23-1-1922), veí de Girona.
 Freixinot Giménez, José María (Cartagena, Múrcia, 27-7-1922), veí de Girona.
 Trapaga Romero, José (Bilbao, 13-3-1915), veí de Girona.
 Tríncheria Castany, Francisco Javier (Olot, 8-8-1911), veí d'Olot.
 Méndez del Río, José (Badajoz, 24-9-1903), veí de Girona.
 Vilardell Fonseca, Juan (Sant Salvador de Breda, 22-5-1922), veí de Girona.
 Arroyo Ortega, Valentín (Vitòria, 14-2-1918), veí de Girona.
 Poquet Bronsoms, Jaime (Sant Climent Sescebes, 4-10-1924), veí de Figueres.
 Vilardell Colomer, José María (Olot, 21-6-1911), veí d'Olot.
 Muñoz Rodríguez, Saturnino (Sevilla, 21-3-1921), veí de Girona.
 De Eugenio Lagresa, Luis (Madrid, 19-12-1924), veí de Figueres.
 Busquet Dalmàs, Pedro (Barcelona, 25-6-1922), veí de Girona.
 Domènech Rich, Ramón (Amer, 1-1-1915), veí d'Amer.
 Foraster Parés, Pablo (Palamós, 22-7-1924), veí de Palamós.
 Pell Soler, Pedro (Girona, 4-1-1920), veí de Girona.
 Rafart Fossas, Agustín (Ripoll, 20-3-1921), veí de Ripoll.
 Martínez Hernández, Manuel (Tordesalás, Sòria, 10-7-1915), veí de Sant Feliu de Guíxols.
 Savido Fábregas, José María (Lisboa, Portugal, 1-4-1922), veí de Sant Feliu de Guíxols.
 Bellod García, Manuel (Villena, Alacant, 22-1-1921), veí de Girona.
 Cardona Reus, Francisco Javier (Girona, 15-7-1921), veí de Girona.
 Salamanca Izquierdo, Esteban (Pedroñeras, Conca, 25-2-1922), veí de Palamós.
 Antequera Hernández, Juan (Segòvia, 14-7-1914), veí de Segòvia.
 Fita Marcé, Conrado (Boadella, 24-12-1917), veí de Girona.
 González Matute, Tomàs (Ortuella, Biscaia, 2-2-1920), veí d'Ortuella, Biscaia.
 Tarrés Morral, Francisco (Girona, 31-12-1921), veí de Girona.
 Miera del Alamo, José (Santander, 8-2-1921), veí de Girona.
 Boix Vallicrosa, Luis (Santa Coloma de Famers, 21-4-1901), veí de Santa Coloma de Famers.
 Costal Laporta, Miguel (Castelló d'Empúries, 7-9-1921), veí de Figueres.
 Corominas Coll, Jaime (Girona, 3-7-1914), veí de l'Armentera.
 Sala Armengol, Pedro (Bonmatí, 29-6-1912), veí de Bonmatí.
 Giral Poch, Juan (Lloret de Mar, 21-10-1923), veí de Lloret de Mar.
 Rojas Sans, José (Calella de la Costa, Barcelona, 7-3-1921), veí de Girona.
 Falgàs Pujol, José (Figueres, 7-12-1910), veí de Figueres.
 Rodríguez Cabrida, Antonio (Carabanchel Bajo, Madrid, 10-4-1914), veí de Girona.

S'ha mantingut la relació de noms originals en castellà de la llista de voluntaris i s'han adaptat al català els topònims.

Primera pàgina del diari gironí *El Pirineo*, del 26-6-41.

va ser nomenat secretari general del partit únic, fins al 1940, per retornar a l'exèrcit. Tenia el comandament de la 22a Divisió d'Infanteria, desplegada a l'entorn de Gibraltar en ser nomenat cap de la División Azul, càrrec que va mantenir fins al 1942.

Retorn discret

La situació militar per a l'exèrcit alemany canvià ràpidament i Franco actuà amb diligència. El mes d'octubre de 1943 s'ordenà la retirada de la divisió de voluntaris espanyols. En restaren només uns 1.800, integrants en l'anomenada Legión Azul, comandats pel coronel García Navarro. Però el 3 de març de 1944, l'ordre de retorn va ser total, només els que van renunciar a la nacionalitat espanyola per l'alemanya van seguir en el combat. Precisament els darrers defensors de Berlín van ser aquests estrangers, espanyols, valons, francesos, holandesos, etc. que, integrats en les unitats militars de les SS, van ser fidels als seus ideals.

Igualment cal esmentar un grup de voluntaris de l'Exèrcit de l'Aire que van formar l'anomenada Escuadrilla Azul, que va participar amb èxit en diferents accions en el cel de Rússia. Mantenien el lema de la famosa unitat del capità García Morato en el decurs de la Guerra Civil: «Suerte, vista y al toro». I encara el grup d'infermeres voluntàries que van treballar amb diligència i discreció més enllà de la inevitable publicitat política que va comportar la seva presència en els hospitals de sang, de campanya i de rereguarda. Comandava aquella unitat femenina la inspectora general Mercè Milà.

El retorn dels voluntaris va ser més discret que la sortida. El del primer grup, pròpiament els divisionaris, encara va estar envoltat de la litúrgia patriòtica del moment. En canvi els legionaris, en la seva repatriació l'any 1944,

van arribar quasi de puntetes. En la darrera pàgina de *Los Sitios* del dia 6 d'abril es publicà la següent informació a una columna: «Voluntarios de la División Azul a España. San Sebastián, 4. Esta tarde a las 6 llegó una expedición de la Legión española de Voluntarios que regresan del frente ruso. En la estación fueron recibidos por las autoridades militares, civiles y jerarquías del Movimiento. Se les sirvió una comida y las camaradas de la Sección Femenina les obsequiaron con tabaco».

El balanç de l'acció espanyola en aquell escenari de la Segona Guerra Mundial, en el bàndol alemany (exiliats republicans van combatre amb els russos) va ser de més de 4.000 morts, 8.500 ferits i 360 desapareguts.

Mèrits polítics

La participació en la campanya de Rússia va suposar un mèrit polític evident, i també per als professionals de l'exèrcit. Universitats, acadèmies militars i administracions van acollir aquells excombatents amb entusiasme i generositat.

Els vincles amb el partit únic es van refermar. Josep Clara, en el seu estudi sobre aquest tema(3), relaciona els exdivisionaris que van ocupar càrrecs del Movimiento i a l'administració de Girona: Julio Esteban Ascensión, militar, va ser diputat provincial, delegat de l'Instituto Nacional de Previsión i del Ministerio de la Vivienda, fins a la seva mort

el 1977, als 64 anys. Manuel Guijarro Agero, també militar destinat a Girona i amb càrrecs en l'estructura del partit únic, precisament va ser secretari de la germandat gironina d'excombatents de la División Azul; el 1974 va ser traslladat a Madrid.

La delegació provincial del sindicat vertical va ser ocupada reiteradament per exdivisionaris: Joaquim López Mier, després de tomar de l'URSS, va ser delegat provincial de Sindicats de Girona, el 1947. Juan Antonio Pedreira de la Maza, els anys 1951 a 1954. Juan Manuel de Santisteban Bernaldo de Quirós, els anys 1954 a 1958; també va ser vicepresident de la germandat d'excombatents de la Divisió.

Finalment, el gironí Josep Sendra i Dalmau, funcionari de l'Ajuntament, va ocupar diferents càrrecs en l'estructura del Movimiento.

Els voluntaris de la División Azul encara recorden cada any els seus morts. L'esquela és de l'ABC del 12-2-2002

†

CAÍDOS DE LA DIVISIÓN AZUL

EN CAMPAÑA. EN HOSPITALES. EN LOS CAMPOS DE PRISIONEROS

12 FEBRERO: ACTOS IN MEMORIAM

La Hermandad de la División Azul y la Fundación de la División Azul invitan:

17:30 horas: Cementerio de La Almudena.
Ofrenda cinco rosas.

19:30 horas: Misa en la Basílica de Jesús de Medinaceli.

(2)

Mercè Milà, inspectora general de les infermeres de l'exèrcit espanyol (oficialment Damas Auxiliares de Sanidad Militar), va participar amb un grup de voluntàries en els serveis hospitalaris de la División Azul.

En general, a Catalunya els voluntaris de la División Azul han restat molt discrets i el pas inexorable del temps ha desfullat aquella generació. Tot al contrari que en certes comunitats de l'Estat. Les pàgines de necrològiques del madrileny diari *ABC* recullen el títol de voluntari juntament amb altres de caràcter professional o polític. La Hermandad Nacional, amb seu també a Madrid, no s'oblida de recordar cada any els morts al front i difunts. Diferents poblacions encara tenen carrers dedicats a aquella unitat militar en la qual, com hem vist, van participar un grup de gironins.

La División Azul ha generat una bibliografia en què destaquen els llibres signats per Eleuterio Paniagua García, resident a Girona, on es va casar: són les novel·les *Los hombres se matan así* i *Espanoles son triunfos*, publicades els anys 1961 i 1963, respectivament, per la madrilenya editorial Lorenzana.

Conclusió

Després de seixanta anys podem veure aquella participació de voluntaris (alguns ho van aprofitar per fer «mèrits» o fins per rentar els seus antecedents polítics republicans) com una resposta a uns sentiments visceralment anticomu-

nistes, com un intent de sortir d'una situació de quasi misèria que dominava gran part de la societat espanyola del moment i també per un cert afany d'aventura pròpia de la joventut. L'existència de forces armades professionals, en aquell moment minoritària, però vigent (la Legió francesa i el Terç espanyol, curiosament integrat, en el seu nucli fundacional, només per voluntaris catalans, una pàgina militar pendent d'estudi) situa en el temps la División Azul, en la qual els gironins hi van ser presents. Recordar alguns noms de voluntaris com el director de cinema Luis García Berlanga, escriptors com Dionisio Ridruejo, Tomàs Salvador o Carlos María Ydígoras, l'actor Luis Ciges, ens ajudarà a entendre aquella realitat. Igualment recomanem el documental *Extranjeros de si mismos*, realitzat el 2001 per Javier Royo i José Luis López Linares, en el qual es recullen opinions de voluntaris en guerres estrangeres i no hi manquen les de diferents exdivisionaris.

Avui, tot plegat és una pàgina de la història que s'apaga per un fet biològic. En una recent fira d'antiquaris a Girona es podia veure una condecoració creada expressament per a la División Azul. Encerclada per l'àguila de Sant Joan tradicional en l'exèrcit

espanyol, en el centre la creu de ferro amb l'esvàstica i darrera les torres del Kremlin i els mots «Rusia 1941». Valia 3 euros; ningú la va comprar...

J. Víctor Gay
és periodista

L'autor vol agrair les facilitats rebudes de part de l'Archivo General Militar d'Àvila, en la persona de Francisco J. Bellido Andrés, i la tasca de recerca en l'hemeroteca de la Diputació de Girona, per part de Jordi Gibert. Totes les fotografies han estat extretes de la publicació alemanya *Signal*

Notes

- (1) Es tracta de Landelino León García-Argüelles. Asturià de Mieres (1906). Delegat provincial de Sindicats a Girona de 1939 a 1941. El 1962 fou nomenat delegat provincial d'Asociaciones del Movimiento a Granada, on era delegat del Ministeri de Treball.
- (2) Paulino Coll Meseguer (Girona, 1899), de fondes arrels a la ciutat, era militar professional de l'arma d'Enginyers. Diplomata d'Estat Major. En esclatar la Guerra Civil, va fugir de Barcelona i va lluitar amb l'exèrcit «nacional». Va ser el segon governador civil de Girona després del conflicte civil. Va acompanyar Franco en la reunió amb el mariscal Pétain a Montpeller.
- (3) *El Partit únic. La Falange i el Movimiento a Girona (1935-1977)*, de Josep Clara. Quaderns del Cercle. Girona 1999.